

Watervogels langs de Afsluitdijk

door P. Zomerdijk

Voor velen vormt de Afsluitdijk niet meer dan de kortste verbinding tussen de Kop van Noord-Holland en Friesland. Dat deze dijk en zijn omgeving ook een vogeldomein en daarmee een boeiend excursiegebied voor vogelaars kan zijn, toont dit artikel van de Noordhollandse ornitholoog Piet Zomerdijk dat wij aantreffen in het Jubileumnummer van de Vogelwerkgroep Wieringen en Wieringermeer die dit jaar 10 jaar bestaat.

De Afsluitdijk als vogeldomein

Het voorkomen van watervogels hangt samen met de vraag in hoeverre het gebied voldoet aan eisen die worden gesteld met betrekking tot voedsel, nestgelegenheid en rustgebied. Op zichzelf is de smalle Afsluitdijk als nestplaats voor watervogels van geringe betekenis. De dekking is er vrij gering, behalve in de, op sommige plaatsen vrij brede, kruidenzône langs het IJsselmeer. Wie de moeite neemt langs het dijktaalud de dijk af te lopen in de vroege zomer, zal menige eend of Meerkooi van zijn nest opstoten en mogelijk zelfs hier en daar zelfs een Krakeend. Wat er verder aan watervogels langs de dijk broedt is te verwaarlozen. Wel zien we regelmatig jonge Futen met hun ouders langs de dijk, maar die zijn meestal afkomstig van de ondiepe rietgebieden langs de Friese kust of van de kleine kolonie Futen in de Zuiderhaven bij Den Oever.

Van veel groter betekenis is de dijk en zijn directe omgeving als voedsel- en rustgebied van een groot aantal soorten. Dat geldt vooral tijdens de voor- en najaarstrek en in het winterhalfjaar. Eigenlijk is daar maar één echte uitzondering op: vanaf april tot in oktober, dus in het zomerhalfjaar, verblijft een groot aantal Knobbelswanen langs de dijk, die vrijwel alle voedsel zoeken en rusten in het ondiepe gedeelte vlak langs de dijk in het IJsselmeer. Het zijn meestal jonge, nog niet broedrijpe vogels, die hun zomerverblijf o.m. benutten om er de rui van slag- en staartpennen door te maken.

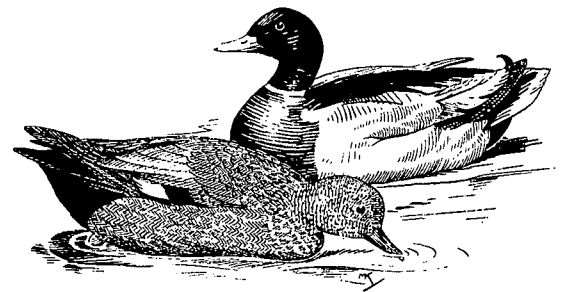
Wanneer we naar het voorkomen van watervogels langs de dijk kijken, vallen ons een paar interessante zaken op. Bijna alle houden die verband met het grote verschil tussen de watervlakte aan de noord- en zuidkant. In het noorden het wadden- gebied met zijn grote afwisseling tussen droge en natte gebieden, waarvan grote delen tweemaal per etmaal droogvallen en een rijk gevarieerde zoutwaterfauna hebben. Aan de zuidkant het IJsselmeergebied, een veel minder dynamische zoetwatervlakte met vrij geringe peilverschillen gedurende het gehele jaar, met grote ondiepe randzônes langs de Friese kust en een verhoudingsgewijs minder gevarieerd voedselaanbod. Hieronder wil ik proberen het voorkomen van een

aantal watervogels langs de dijk in verband te brengen met de eisen die ze stellen aan hun voedsel en rustgebieden.

Eenden langs de dijk

Wat de eenden betreft moeten we dan eerst wijzen op het verschil tussen de grondeenden en de soorten die grotendeels duikend hun voedsel zoeken. Voor de eerste groep heeft de naaste omgeving van de dijk weinig te bieden. Al vrij snel uit de kust neemt de waterdiepte zo snel toe, dat foerageren voor die soorten nauwelijks mogelijk is. Alleen op de grasgedeelten van de dijktaaluds en in de ondiepe gedeelten langs het buitendijks gebied in Friesland vinden we soms flinke aantallen Wilde eenden, Smienten en Talingen.

Wat we aan grondeenden zelf langs de dijk aantreffen bestaat grotendeels uit **Wilde eend** en **Krakeend**, die meestal paarsgewijs of in kleine groepjes de dag grotendeels rustend doorbrengen. De aantallen zijn het grootst in de omgeving van de sluizen. Het gaat hier om vogels die zonder twijfel in de avond wegtrekken om te gaan foerageren in de Wieringermeer en in het Friese graslandgebied. Vogels die we in klein aantal, verspreid in het middengedeelte van de dijk, aantreffen doen dat vermoedelijk ook, hoewel er 's avonds, afhankelijk van de tijd, ook bewegingen vallen waar te nemen naar drooggevalen gedeelten van het wad.

Krakeend en Wilde eend

Vooraf de laatste decennia is het aantal Krak-eenden aanmerkelijk toegenomen, zoals trouwens ook elders langs dijken die aan weerszijden door water zijn omgeven, zoals bijv. de Markerwaard-dijk. Een van de oorzaken dat juist deze dijk-gedeelten worden uitgezocht is vermoedelijk de grotere schuwheid van de soort. Wie een groep eenden nadert, zal dikwijls opmerken dat de vluchtdistantie van de Krakeend veel groter is dan bijv. bij de Wilde eend. Het zijn altijd de eerste vogels die bij benadering op de wieden gaan. De totalen langs de dijk liggen meestal, als er geen sprake is van langdurige vorstperioden, rond de 100. Ook deze soort foerageert hoofdzakelijk 's nachts en trekt naar dezelfde voedselgebieden als de Wilde eend. Bij beide soorten is het opvallend dat al vanaf oktober de paarvorming bij een groot aantal vogels is voltooid.

Smienten, Slobeenden en Talingen zien we zelden langs de dijk; alleen het ondiepe deel van het IJsselmeer vlakbij de Friese kust vormt een uitzondering. Vooraf Smienten en Talingen kunnen daar, afhankelijk van de weersomstandigheden, soms in grote groepen tegelijk voorkomen. Het dagritme van deze soorten kan heel anders zijn dan bij Wilde eend en Krakeend. Smienten kunnen in grote groepen overdag foerageren en dan vinden we ze niet langs de dijk. **Slobeenden** die in het winterhalfjaar in gering aantal op het wad foerageren, slapen vrijwel nooit langs de dijk. Favoriet zijn overdag vaak drooggevalen plaatsen op het wad zelf en bijv. het beschutte water langs de brede rietkraag van het Amstelmeer, waar na een fourageerperiode op het wad, dikwijls zoet water wordt gedronken alvorens de vogels gaan rusten.

Bergeenden, die 's winters talrijk in het wadden-gebied voorkomen, ontbreken dan vrijwel geheel langs de dijk. Alleen in het vroege voorjaar, wanneer de winterpopulaties langzaam uiteenvallen, verschijnen, meestal verspreid, paartjes langs de

dijk. Dat is vooral het geval in de periode van februari tot april. Dan zijn de vogels weer op weg naar de broedgebieden.

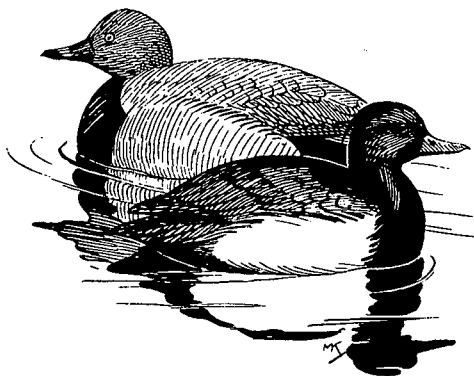
Interessant is, dat er bij de duikeenden een duidelijke scheiding is te maken tussen soorten die zich wat hun voedselgebied betreft, vooral oriënteren op het zoete IJsselmeer en soorten die vooral het wad prefereren als voedselgebied. Daarnaast zijn er enkele, meestal visetende soorten, die we zowel in het IJsselmeergebied als op de wadden aantreffen. Grofweg geldt de volgende indeling:

- voorkeur IJsselmeer: Kuifeend, Tafeleend;
- voorkeur waddengebied: Eidereend, Middelste zaagbek, Zwarte zee-eend, Grote zee-eend, IJseend;
- wisselend, vaak afhankelijk van de tijd van het jaar en de weersomstandigheden: Toppereend, Grote zaagbek, Brilduiker.

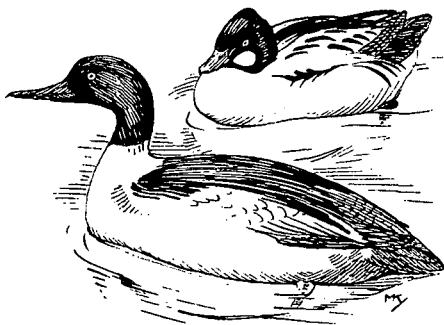
Het zal duidelijk zijn, dat langdurige krachtige wind en ijsvorming dit beeld sterk kunnen beïnvloeden. Vooraf de voorkeur van **Kuif- en Tafel-eend** voor het IJsselmeergebied is opvallend. Hoofdvoedsel voor beide soorten vormen de Driehoeksmossels die in dikwijls rijk bezette banken over grote delen van het IJsselmeer voorkomen. Doordat de diepte van het IJsselmeer meestal tussen de 3,5 en 5 meter is, is dat voedsel gemakkelijk bereikbaar. Vooraf de Kuifeend is in grote getale in het IJsselmeergebied aanwezig. Aantallen die ver boven de 100.000 liggen vormen jaarlijks geen uitzondering. Hoewel betrekkelijk kleine aantallen hiervan langs de Afsluitdijk bivakkeren, vormt de Kuifeend hier toch de talrijkste soort. Aantallen van 3.000 of meer vormen geen uitzondering. Omdat ook de Kuifeend en de Tafel-eend – althans in ons land gedurende de winter – nachtactieve vogels zijn, wordt de dijk vooral gebruikt als rustplaats. Bij zuidwestelijke wind zijn de aantallen beduidend geringer, of verzamelen de vogels zich in dichtere groepen bij de sluisen, die meer beschutting bieden, of op de dijk-gaten in de Wieringermeer.

Enkele opmerkingen voor beide soorten zijn nog van belang:

- a. in augustus en september vinden we, vooral van de Kuifeend, veel jonge vogels langs de dijk; ik vermoed dat het in de meeste gevallen exemplaren zijn die in ons land zijn geboren. Op grond van tellingen valt aan te nemen, dat die vogels in zachte winters grotendeels langs de dijk verblijven. De foerageergewoonten van jonge dieren lijken ook wat anders: ze zijn veel minder uitgesproken nachtactief. Overdag zien we ze in de omgeving van de dijk zeer frequent duiken.

Kuifeend en Tafeleend

Grote zaagbek en Brilduiker

- b. in juli en augustus komen kleine aantallen volwassen vogels voor, bijna uitsluitend woerden. Het gaat hier om vogels die op het IJsselmeer de vleugelrui doorbrengen.
- c. vanaf februari begint de paarvorming; het hoogtepunt vindt plaats in maart en april. De compacte groepen lossen op, de vogels zijn overdag zeer actief en gebruiken vooral beschutte plaatsen om er te baltsen. Tafeleenden trekken al vanaf februari weg naar het binnenland waar de balts vooral plaats vindt in binnenwateren met gering oppervlak.

De echte waddensoorten zien we onder normale omstandigheden nooit in grote aantallen langs de dijk. Toch kan een aantal soorten, vooral de **Eidereend**, in zeer grote aantallen in het waddengebied worden waargenomen. Een voorkeur voor open water is er de oorzaak van, dat ze langs de dijk alleen in grote aantallen worden aangetroffen bij harde wind. Slechts kleine aantallen, meestal jonge dieren, treffen we van deze soorten gedurende het winterhalfjaar op het IJsselmeer aan.

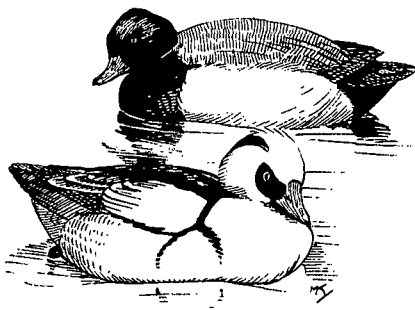
De **Middelste zaagbek**, ook een soort met een duidelijke voorkeur voor zout water, waarvan er duizenden in het waddengebied overwinteren, heeft dikwijls een voorkeur voor de sluisdommen, waar voedsel, bestaande uit kleine vissoorten, in grote mate aanwezig is. In het voorjaar is er uitwaaiing in verband met de balts over het noordelijk gedeelte van het IJsselmeergebied.

De **Grote zaagbek** lijkt daarentegen een voorkeur te hebben voor het IJsselmeer als voedselgebied. Wie geluk heeft, ziet dan groepen van vele honderden vaak vlak langs de dijk sociaal foerageren. De aantallen die worden waargenomen zijn zeer verschillend. Soms slechts enkele tientallen, merendeels rustend in en bij de sluisdommen, soms vele duizenden druk voedselzoekend langs grote delen van de dijk, vooral ver uit de kust. Graag bezochte rustplaatsen vormen de sluis-

kommen bij de Lorentzsluizen en het ondiepe waddengedeelte bij de Middenplaat. Ook bij de Grote zaagbek zien we de gevolgen van de balts in het voorjaar. Het groepsverband wordt losser, steeds meer paartjes zonderen zich af en een aantal trekt zelfs naar het binnenland, waar ze soms enkele weken verblijven aan de oevers van kleinere watergebieden.

De **Brilduiker** is, in tegenstelling tot Kuif- en Tafeleend, overdag actief. Vaak zien we aan de 'randen' van rustende groepen Tafel- en Kuifeenden groepjes Brilduikers, die meestal snel op de wieden gaan. De aantallen variëren sterk: van enige tientallen tot tegen de duizend, afhankelijk van weersgesteldheid en tijd van het jaar. Het percentage woerden neemt duidelijk toe in de maanden februari en maart. De Brilduiker, die evenals de Kuif- en Tafeleend, een voorkeur heeft voor immobiele prooidieren – schelpdieren – heeft niet zo'n uitgesproken voorkeur voor het IJsselmeer. Ook in het wadengebied zijn de aantallen soms aanzienlijk.

Van de eenden tenslotte een enkel woord over de **Toppereend**. Heel bekend is de traditionele winterverzamelplaats op de Waddenzee bij het Monument. Meer dan 100.000 vogels zijn daar wel geteld, deels rustend en deels voedselzoekend, hoofdzakelijk op kokkels en andere schelpdieren. In het laatste deel van de winter verplaatst een groot deel van die groep zich naar het IJsselmeer. Voor de balts wordt beschut water opgezocht: vooral het zuidelijk deel van het IJsselmeer heeft een grote betekenis: bijvoorbeeld het gebied in en rond de Pampushaven. Het is erg opvallend dat midden in de winter de aantallen aan de IJsselmeerkant van de dijk altijd gering zijn, ook als er massa's slechts enkele kilometers verderop op het wad zitten.

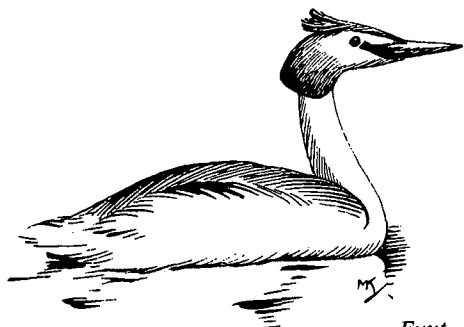

Nonnetje en Toppereend

Overige watervogels langs de dijk

Tot slot nog een enkel woord over enkele andere watervogels.

Meerkoeten zijn altijd in flinke aantallen aanwezig langs de dijk. Aantallen kunnen sterk variëren, afhankelijk van wind en ijsvorming. Als de vorst toeslaat trekken grote aantallen vanuit het binnenland naar de dijk. Dan zijn aantallen van meer dan 5.000 geen uitzondering. Anders blijven de aantallen beperkter. Een groot deel foerageert op de grastaluds en vlak langs de aanspoelselzone. Het aantal slachtoffers van grotendeels uitgeputte vogels, die bij voortzetting van de vorst niet meer wegtrekken, kan soms een dramatisch hoogtepunt bereiken.

Fuut

Futen vinden we gedurende het gehele winterhalfjaar langs de dijk, zowel aan de IJsselmeerkant als de wadkant. Bij vorst nemen de aantallen in de Waddenzee toe. In het voorjaar is er terugkeer naar het IJsselmeergebied, wat weer samenhangt met de balts en de terugtrek naar de broedgebieden. Het is van Futen bekend dat veel vogels gepaard in het broedgebied arriveren.

Dodaarzen zijn jaarlijks, hoewel in geringer aantal dan vroeger, aanwezig in de sluisdommen aan de IJsselmeerkant, soms in grote aantallen van meer dan 50. Vooral in strenge winters nemen de aantallen toe.

De **Roodhalsfuut** vinden we begin maart soms in aantallen van 10 of meer langs de dijk, vooral bij de Stevensluizen langs de wadkant.

Vanzelfsprekend is het niet mogelijk in kort bestek een overzicht te geven van alle watervogels die langs de dijk aangetroffen kunnen worden. In het ondiepe gedeelte voor de kust van Friesland verblijven soms groepen **Kleine en Wilde zwanen** en ook een aantal ganzensoorten, zoals **Kolgans en Kleine rietgans** rusten soms in groepjes op tegen de wind beschutte plaatsen. Vooral in de voorwinterse periode kunnen de aantallen grondeleenden, zwanen en ganzen in de duizenden lopen. In het vroege voorjaar zijn de aantallen geringer; één van de oorzaken is, dat veel vogels in verband met de paarvorming de neiging hebben zich af te zonderen of al op weg zijn naar de broedgebieden. Langs de dijk zelf treffen we incidenteel soorten aan als **Nonnetje, Geoorde fuut, Kuifduiker en Roodkeelduiker**.

Nonnetjes komen in wat groter aantal voor als het IJsselmeer dichtvriest. Normaal houden de vogels zich vooral op in het zuidelijk deel van het IJsselmeer. Door trek in de richting van de Waddenzee zien we ze dan ook talrijker langs de dijk. Ze hebben dan een voorkeur voor grote open vakken waar dikwijls door groepjes gemeenschappelijk wordt gevist.

Samenvattend: voor wie er oog voor heeft is de dijk een zeer interessant vogelgebied, dat altijd voor verrassingen kan zorgen. Vooral bij de sluiszencomplexen aan weerskanten van de dijk is voor een vogelaar die bereid is weer en wind en kou te trotseren altijd wat te zien.

Adres van de schrijver:

Tekeningen bij dit artikel: M. J. C. Kolvoort

10 jaar KNNV
Vogelwerkgroep
Wieringen en
Wieringermeer

Op 9 maart 1983 bestond de KNNV-Vogelwerkgroep Wieringen en Wieringermeer 10 jaar. Ter gelegenheid van dit heuglijke feit, waarmee wij deze actieve werkgroep graag van harte feliciteren, verscheen er een jubileumnummer van het

verenigingsorgaan 'De Meerkoet'. In dit nummer treft men, behalve bijdragen over het ontstaan van deze werkgroep en de diverse activiteiten die er in de loop der jaren plaatsvonden, een aantal boeiende artikelen aan over ondermeer de najaarstrek van Zwarte sterns op Wieringen en in de Wieringermeer, Rotganzen op Wieringen en het in dit nummer geplaatste artikel van Piet Zomerdijk over de watervogels langs de afsluitdijk.

Inlichtingen over dit nummer en de KNNV-VWG Wieringen en Wieringermeer: *Peter Meijer*.